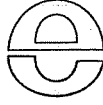

149034

TARİHTE
ve
GÜNÜMÜZDE
EHL-İ SÜNNET

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	149034
Tas. No:	297.45 TAR. G

İstanbul 2006

ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

© Tebliğlerin muhteva ve dil bakımından sorumlulukları tebliğ sahibine,
telif hakları İSAV'a eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir
ISBN : 975-6794-75-5

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 45
Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 10

Kitabın Adı

Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet

Editörler

Prof. Dr. Mahmut KAYA
Doç. Dr. Hüseyin SARIOĞLU
Dr. İsmail Kurt
Seyit Ali TÜZ

Yayına Hazırlayan
Hüseyin KADER

Dizgi – Mizanpaj
Ensar Neşriyat

Kapak Düzeni
Erhan AKÇAĞUĞLU

Baskı
Karmat

1. Basım
Haziran 2006
İsteme Adresi

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Süleymaniye Cad. No: 13 Süleymaniye / İstanbul
Tel : (0212) 513 43 41 Faks : (0212) 522 46 02
www.ensarneyriyat.com.tr

GELENEKSEL EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞININ GÜNÜMÜZDE YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ
Marmara Üniv. İlahiyat Fak.
Kelâm Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

Günümüzde nüfusu bir buçuk milyara ulaşmış bulunan İslâm dünyasının yüzde doksandan fazlasını ifade eden Ehl-i Sünnet kavramını yeniden değerlendirmenin zor ve iddialı bir girişim olduğunun farkındayım. Ancak tarihi seyir içinde Ehl-i Sünnet kavramına değişik anlamlar yüklenmesi ve zaman içinde bu kavramın bazı anlam kırılmalarına uğramış olması böyle bir girişimde bize cesaret vermektedir.

“Geleneksel Ehl-i Sünnet Anlayışının Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi” şeklindeki başlığından da anlaşılacağı üzere tebliğimizin asıl amacı, geleneksel Ehl-i Sünnet anlayışını günümüze taşımak, bunu yaparken karşımıza çıkacak zorluklara işaret etmek, bu hususta yeniden bir insanın gerekli olup olmadığını tartışmaya açmaktır.

Bu söylediklerimizin yapılabilmesi için de geleneksel Ehl-i Sünnet anlayışı hakkında bazı tespitlerde bulunmamız gerekmektedir. Aslında Prof. Dr. Mevlüt Özler, sunduğu tebliğde Ehl-i Sünnet kavramının analizini yaptılar ve geleneksel Ehl-i Sünnet anlayışına temas ettiler. Bizim tespitlerimiz

Mevlüt Özler Beyin söylediklerinin tekrarı şeklinde değil, günümüzde bu kavram hakkında konuşabilmemize zemin oluşturan ve imkân sağlayan hususları ortaya koyma şeklinde olacaktır.

1. Teorik Çerçeve

Yaygın olarak “Hz. Peygamber ile ashabının, dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler” anlamında kullanılan Ehl-i Sünnet kavramı çağır açma, yol, Hz. Peygamber’in yaşama biçimi, onun düşünce ve davranışlarına uygun olan yol, ilk Müslümanların Rasûlullah’tan tevarüs ederek takip ettikleri anlayış ve çizgi anlamlarına gelen “sünnet” kelimesi ile bu yola mensub olan anlamına gelen “ehl” sözcüğünden oluşan bir terkiptir ve “Sünnete mensub olanlar (Sünni)” anlamına gelmektedir. Bunun zıttı olan “ehl-i bid’at” ise Hz. Peygamberin anlayış ve uygulamasına aykırı bir tutum izleyen demektir. Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâat tabirinde geçen “cemaat” kelimesi ise İslâm ümmetinin çoğunluğu (*sevad-ı âzam*) demektir.

Ehl-i Sünnet tabirinde anahtar terim olan “sünnet” kelimesine başta Kur’ân ve hadis olmak üzere İslâmî terminolojide yüklenen anlamları hatırlamakta yarar var. Bu anlamları şöyle sıralamak mümkündür:

a. Sünnet kelimesinin Allah’a nispet edilerek, Allah Teâlâ’nın tabiatı ve toplumları yaratmak ve yönetmek üzere koyduğu kanunlar anlamında “Sünnetullah” şeklinde kullanılması. Bu ifade Kur’ân’da dokuz defa “Sünnetullah”, beş defa Allah Teâlâ’nın öncekiler hakkındaki uygulaması anlamında “Sünnetü’l-evvelîn”, iki defa da “sünen” şeklinde çoğul olarak geçmektedir¹. Ehl-i Sünnet ile Ehl-i Hakk’ı kasteden Süfyan es-Sevrî, Beyhakî ve İbn Hazm’ın Ehl-i Sünnet kavramındaki sünnet kelimesine yükledikleri anlam budur.²

b. Sünnet kelimesinin “Sünnetü Rasûlillah” veya “Sünnetü’n-nebî” şeklinde Hz. Peygamber’e nispet edilerek onun söz, fiil ve takrirleri anlamına

¹ M. Fuad Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-müfehres lielfazi’l-Kur’ân*, “snn.” Md.

² İmam Şa’rânî, *el-Yevakîf ve’l-cevâhîr*, s. 3; İbn Hazm, *el-Faslu fi’l-mîlel ve’l-ehvâ ve’n-nihal*, II, 271.

kullanılması. Bu anlamda Ehl-i Sünnet Hz. Peygamberin yol ve gidişatına tutunan, onun söz, fiil ve takrirlerinden çıkarılan esaslara bağlananlar demektir. Fazlur Rahman'ın "mutlak sünnet", Musa Carullah'ın "Sünnetü'n-nebi" ifadeleri ile kastettikleri sünnet budur.

*c. Sünnet kelimesinin Rasûlullah yarında "Sünnetü Hulefai'r-Râşidîn", "Sünnetü's-sahâbe" şeklinde sahabe ve tabiînin uygulamalarını da içine alacak şekilde kullanılması. Selef âlimleri sünnet kelimesini bu anlamda kullanmaktadırlar.

d. Sünnet kelimesinin "sünnetü'l-kavm", "sünnetü'l-ulema ve'l-fukahâ" şeklinde sahabe ve tabiînden sonra gelen fakih ve âlimler topluluğuna nispet edilerek, onların içtihat ve uygulamaları anlamında kullanılması. Musa Carullah'ın "sünnet-i vaz'iyye" ve Fazlur Rahman'ın "yaşayan sünnet" diye ifade ettikleri sünnet işte budur. Bu anlamda Ehl-i Sünnet, Bid'at ve dalaletle sapsmadan hâkim din anlayışı üzere olanlara verilen addır.

Bu tanımlar zıt veya alternatif şeyler değil, birbirini tamamlayan iç içe halkalara benzemektedir. Ehl-i Sünnet tanımlamasında bazen en dar halkaya, bazen de en genişine itibar edilmektedir. Buna paralel olarak da Ehl-i Sünnet kavramının anlamı daralmakta veya genişlemektedir.

Ehl-i Sünnet kavramı Kur'ân-ı Kerim'de geçmediği gibi Hz. Peygamber döneminde de kullanılmış değildir. Bu tabir ilk olarak İbn Sîrîn (ö. 110/728) tarafından kullanılmıştır. Bununla beraber Yüce Allah Hz. Peygamberin ahlakını överek onu bütün mü'minlere örnek göstermiş, mü'minlerden ona itaat edip uymalarını istemiştir.³ Hz. Aişe de Rasûlullah'ı yaşayan Kur'ân olarak takdim ederek yüce Kitap ile Resul-i Ekrem arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmiş, vahyin, Hz. Peygamber'in uygulaması ile yaşanan dine dönüştüğünü ortaya koymuştur.

Gerçekten Kur'ân vahyin göğşe bakan, Sünnet ise bize bakan yüzünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân ile Sünnet arasında ayrılmaz bir ilişki bulunmaktadır. İster Şatıbî'de olduğu gibi Kur'ân'a öncelik verilip Sünnet

³ el-Ahzab 33/21; Âl-i İmran 3/31-32; el-Kamer 54/4.

Kur'ân'a raci kılınsın⁴, isterse Musa Carullah'ta olduğu gibi sünnete öncelik verilerek Kur'ân, sünnet içinden tespit ve belirlemelerde bulunmuş sayılsın⁵, her iki durumda da Kur'ân ve sünnet birbirinden ayrılmaz iki unsurdur.

Konuya bu açıdan bakılınca Hz. Peygamber'in sünnetinin bir başlangıç değil, kökleri tarihin derinliklerine uzanan bir geleneğin devamı olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile Hz. Muhammed, tarihin belli bir kesitinde gelen ve vahyin de katkısıyla insanlığa örnek bir hayat tarzı sunan bir insan ve insanlığın ortak sünnetinin temsilcilerinden biridir. Bu hususu Kur'ân-ı Kerim: "*Allah'ın Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'ya tavsiye ettiğini Peygamberimize de din kıldığı*"⁶ şeklinde bildirmekte, Peygamber Efendimiz de "*Kendisi ile daha önceki peygamberler arasındaki ilişkiyi eskiden beri inşa edilerek kendisine kadar gelen İslâm binasında bir kerpiç büyüklüğündeki son gediği doldurma*" şeklinde ifade etmektedir.⁷ Görüldüğü üzere İslâm dini, kökleri ilk peygambere kadar uzanan bir geleneğin son halkasıdır.

Ehl-i Sünnet tabirinde anahtar kavram "sünnet" kelimesidir. Sünnet kelimesi ise değişik anlamlara gelmektedir. Ehl-i Sünnet denildiğinde bu tanımlamalardan hangisine uyanlar kastedilmektedir? Bunu tesbit edebilmek için Rasûlullah ve sahabeden itibaren tarih boyunca bu kavrama yüklenen anlamlara bir göz atalım.

1. Rasûlullah ve Sahabenin Sünnet Anlayışı

Bu dönemde sünnet, Rasûlullah ve onun izinde yürüyen arkadaşlarının yapıp ettiklerini kapsıyor ve Hz. Peygamberin yönetim usulü, dini yaşantısı, tatbikatı kısacası din/İslâm anlayışı anlamlarına geliyordu. Sünnete uyanlar da Rasûlullah'ın şahsında temsil edilen vahiy geleneğine uymuş kabul ediliyorlardı. Hz. Peygamber "Size iki şey bıraktım: Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünneti"⁸, "Sünnetimden yüz çeviren benden değildir"⁹, derken de, "Bundan sonra yaşayanlarınız birçok ihtilaf görecektir. Siz sünnetime ve

⁴ Şâtıbî, *el-Muvafakat*, IV, 9.

⁵ Mehmet Görmez, *Musa Carullah Bigiyef*, s. 76-81.

⁶ eş-Şûrâ 42/13.

⁷ Müslim, "Fezail", 22.

⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 93.

⁹ Buhârî, "Nikah", 1; Müslim, "Nikah", 5.

doğru yola ileten halifelerimin sünnetine sarılın.”¹⁰, “Kim İslâm’da güzel bir sünnet ihdas ederse, ona kendi eciri ve kendinden sonra onunla amel edenlerin eciri verilir. Kim de İslâm’da kötü bir sünnet ihdas ederse ona da hem kendi cezası hem de onunla amel edenlerin cezaları verilir.”¹¹ buyururken de kastettiği sünnet, dinin esaslarını oluşturan ve ondan bize filî olarak tevarüs eden din anlayışı ve yaşama tarzı idi.

Aynı anlama gelmek üzere Hz. Ebû Bekir halife seçildiği vakit Müslümanları mescitte toplayarak yaptığı konuşmada: “Kendisini peygamberin sünneti/tatbikatı ile mesul tutacaklarını ancak ona güç yetiremeyeceğini¹² belirterek, hilafeti esnasında önemli meseleleri kendisinin oluşturduğu danışma meclisine arz eder, burada verilen kararı hem halife hem de bütün müslümanlar kabul ederlerdi”¹³ Hz. Ömer de aynı usulü takip ederdi. Hz. Ali kendisine biat edilmesi esnasında yaptığı konuşmada “gücü yettiği ölçüde Allah’ın kitabı ve Peygamberin sünneti ile amel edeceğini”¹⁴, Abdullah b. Ömer Abdülmelik b. Mervan’a biatı esnasında “Allah’ın ve Resulü’nün sünneti üzere olduğu sürece gücü nispetinde onu dinleyip itaat edeceğini ikrar ettiğini”¹⁵ söylüyorlar.

Öte yandan Abdurrahman b. Avf Hz. Ömer’in tespit ettiği şura üyelerinin, kendisine tevdi ettikleri halife adayını belirleme görevini ifa ederken Hz. Osman ile Ali arasında tercihte bulunmadan önce her ikisine de “Kur’ân’a, Peygamberin sünnetine ve ilk iki halifenin hareket tarzına riayeti tekeffül edip edemeyeceklerini soruyor.”¹⁶ Hz. Osman’ın hilafeti bırakması baskıları üzerine Abdullah b. Ömer “İslâm’da böyle bir sünnet ihdas edilmesinden

¹⁰ Ebû Davud, “Sünne”, 6; Tirmizi, “İlim”, 16; İbn Mace, “Mukaddime”, 6

¹¹ Müslim, “İlim”, 15; “Zekat”, 69; Ebû Davud. “Kitabu’s-Sünne”, 4.

¹² Ahmed b. Hanbel, I, 14; İbn Sa’d, *Tabakat*, III, 212.

¹³ Suyûtî, *Tarihü’l-Hulefâ*, Kahire 1952, s.42. Suyûtî, bu eserinde onun karar mekanizmasını şöyle anlatır: Ona bir dava arz edildiğinde Kur’âna müracaat ederdi, onda karar vermesine yarayacak bir esasa rastlayamazsa Resulullah’ın sünnetine baş vururdu, orada da bir esas bulamazsa insanların en akıllılarını, en iyi düşünenlerini yan yana getirir ve onlarla müzakere ederdi. Onların çoğunluk olarak verdiği kararı kabul ederdi

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, I, 160.

¹⁵ *Muvatta*, “Bey’at”, 3.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 75.

yana olmadığını” söyleyerek karşı çıkıyor¹⁷. Savunmasız öldürülen kimse-
lerin ölüm öncesi iki rekat namaz kılmasının sünnet olmasına ilişkin Ebû
Hüreyre rivayeti de bu değerlendirmeyi destelemektedir.¹⁸

Sıraladığımız örneklerde görüldüğü gibi Rasûlullah ve sahabenin
dilinde sünnet sözcüğü mutlak olarak kullanıldığında Rasûlullah’ın söz, fiil
ve ikrarları kastediliyordu. Ancak yine örneklerde görüldüğü gibi onların
sünnet tabiri ile Hulafâ-i Raşidîn ve sahabenin uygulamalarını kastettikleri
durumlar da vardı. Hz. Ebû Bekr’e, Ömer’e, Osman’a ve Ali’ye biat edenler
arasında ideolojik fark bulunmadığı gibi Muaviye yanında yer alanlar da si-
yasi görüş ayrılığı ötesinde bir farklılık arz etmiyorlardı. Hatta bu dönemde
yeni yeni oluşmaya başlamış bulunan Havariç, Kaderiyye, Cebriyye gibi akımlar
bile umumî görüşlerinde ana gövdeden farklı düşünmüyorlardı. Hepsi peygamberin ve arkadaşlarının yolu üzere devam ettiklerini yani sün-
net ehli olduklarını savunuyorlardı. İlk hadis tedvin faaliyetinin merfû ha-
dislerle sınırlandırılmayarak mevkuf ve munkatı’ rivayetleri de kapsamı,
hatta tabiîn âlimlerinden Salih b. Keysan’ın sadece merfû hadislerin toplan-
ması talebine rağmen, İbn Şihab ez-Zühri’nin merfû, mevkuf veya munkatı’
farkı gözetmeksizin her türlü rivayeti toplaması da bu durumu teyit etmek-
tedir.

2. Ehl-i Hadis’in Sünnet Anlayışı

Ömer b. Abdülaziz’in Hz. Peygamber’in sözlerinin kayda geçirilmesi ta-
limatını vermesi ile hicri ikinci asrın başlarından itibaren Ehl-i Hadisin sün-
net anlayışının oluşmaya başladığı görülmektedir. Hz. Peygamber’in tatbika-
tı yanında sahabe ve tabiinin uygulamaları, fakih ve âlimlerin içtihatları an-
lamında kullanılan geniş muhtevalı sünnet anlayışı, Ehl-i hadisın etkili oldu-
ğu ikinci ve üçüncü yüz yıllarda ve bilhassa İmam Şafiî’den itibaren “Hz.

¹⁷ İbn Sa’d, *age.*, III, 66.

¹⁸ Buhârî, “Cihad”, 170’de Racî vakasında esir düşen üç sahabiden biri olan Hubeyb b. Adîy köle olarak satılmak üzere Mekke’ye götürüldüğünde Haris oğulları Bedir’de öldürdüğü babalarına karşılık olarak öldürmek üzere onu satın alıyorlar. Sonra öldürmek üzere Ha-
rem bölgesinin dışına çıkardıklarında Hubeyb izin isteyerek iki rekat namaz kılıyor. Bu o-
layı rivayet eden Ebû Hüreyre “Savunmasız öldürülen kimselerin iki rekat namaz kılması
böyle sünnet oldu.” Açıklamasını yapmıştır.

Peygamberin sözleri" şekline dönüştürülerek hadis ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Ehl-i hadisin bu tavrının arka planında Ehl-i Re'y, Batınîler ve umerarın (Emevî ve Abbasi yöneticilerinin) sünneti istismar etmelerinin önünü kesme düşüncesi bulunmaktadır. Ehl-i Hadis, bu maksatla merfû hadisleri toplama faaliyetini başlatmış, bunun sonucunda sadece merfû hadisleri kapsayan "sünen" ve "müsned" türü eserler oluşmuştur. Üçüncü asırda tedvin edilen hadis kitaplarında da merfû hadisler ön plana çıkarılmıştır. Bu hususta sadece merfû hadisler yanında mevkuf ve maktû rivayetlere de yer veren musannef türü eserler istisna edilebilir.

Dinin, uygulaması anlamına gelen sünnet sözcüğünün, Ehl-i hadis tarafından Hz. Peygamberin söz ve fiillerinin raviler tarafından tespit edilip nakledilmesi demek olan hadise indirgenmesi, Ehl-i Re'y karşısında İmam Şafii'nin pozisyonunu kuvvetlendirmiştir. Ancak bu nesilden nesile tevarüs eden bir geleneği (sünneti) de daraltmış, hatta bununla da kalmayarak donmasına neden olmuştur.

Şöyle ki: Geniş muhtevalı sünnet anlayışı, içinde içtihatlar bulunduğu için tartışmaya, dolayısıyla yenilenmeye müsaitti. Sünnet, Rasûlullah'a indirildiğinde ise bir ölçüde vahyin koruması altına alınmış ve tartışma dışı bırakılmış oldu. Daha önceleri sünnette otorite olma ile hadiste otorite olma farklı şekillerde mütalaa edilirken, sözcüğü Ehl-i Hadisin Evzâ'î gibi fıkhî otorite olanları sünnette, Süfyan es-Sevrî gibi sadece rivayette otorite olanları hadiste ve İmam Malik gibi her ikisinde de otorite olanları hem sünnet hem de hadiste üstat sayılırken¹⁹, İmam Şafii'den sonra sünnete verilen değer hadise de atfedilir olmuş, sünneti anlama hadis metinlerini anlama faaliyetine dönüşmüştür.

Halbuki, sünnetin rehberliğinden söz edilecekse, bunun bir literal tartışma ve metinde söylenen sözlerin anlamını deşifre etmeden ibaret olmadığı, aksine, belli bir tarihte yaşanmış bir hayatın ibretle incelenmesi, orada izlenen stratejinin çok iyi kavranması anlamına geldiği şeklinde kabul edilmesi

¹⁹ Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 323.

gerekir. Bu durumda da, sünnetin metinleşmesinin, bu amaca hizmet açısından arzulanmış bir şey olup olmadığını sorgulamak durumundayız. Çünkü Kur'ân'da yapıldığı gibi sünnette de bütün zihnî birikimimizi bir metnin anlaşılmasına sarf etmek, hem Hz. Peygamber'in bir birey olarak etrafındaki insanlara canlı bir örneklik sunmakla yükümlü tutulduğunu, hem de onun terbiyesi altında yetişen neslin, çağdaşlarına ve daha sonraki nesillere örneklik edecek bir hayat tarzı ortaya koymakla mükellef tutulduklarını ihmal sonucunu doğurur veya ikinci plana iter.

Geniş muhtevalı pratikten (sünnetten) soyutlanmış metinlerden oluşan hadis, her türlü manüpülasyona açık, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de her türlü anlamı yüklememize elverişli ifadeler durumundadır. Halbuki yazılı metin formunu aşarak, sünneti yaşandığı özgün ortama götürdüğümüz takdirde, ihtiyaç duyduğumuz ilâhî rehberliği daha kolay alabilme şansına ulaşırız.

Ayrıca sünnetin sıhhat yönünden sübutu ortaya konsa bile teşrîf bir değer ifade edebilmesi için bir bütünlük içerisinde ele alınması ve kişilerin dini hayatı için bir anlam ifade eder olması şartı aranmalıdır. Hz. Peygamber'in her uygulama veya açıklamasının dinin salt anlamda açıklaması olması ancak bu formüle uygun düşmesi halinde söz konusu olabilir. Aksi takdirde onun söz veya fiili genel geçer bir kural olamaz ve zaman veya mekânla mukayyet tikel bir ifade olarak kalır. Bütün bunları yakalayabilmek için de hadisten daha çok siyer okuma ihtiyacı duyabiliriz.

Öte yandan Sünnet fiilî olarak tevarüs edilir. Sünnetin sözlü kısmını oluşturan hadis ise bu uygulamanın raviler tarafından dile getirilmesidir. Bu anlamı ile hadisin, manevî rivayeti de dikkate aldığımızda, peygamberin sözü olma yanında ravilerin sözü olma ihtimali de söz konusudur. Bu şekilde varid olmuş sözler üzerinde literal yorum ise her zaman sağlıklı olmaz. Halbuki başlangıçta sünnetin oluşmasında fiilî ve şifahî kültür esastı ve orada peygambere ait olan yanında geleneğe ait olanı da görmek mümkündü. Dolayısıyla Sünnetin tek kaynağı olarak daha sonradan ortaya çıkmış olan yazılı kültürü görmek yanlışına neden olur.

Muhammed b. Sîrîn tarafından Ehlü's-Sünne tabirinin kullanılmasından sonra Eyyub es-Sahtiyânî (ö. 131), Süfyan es-Sevrî (ö. 161), Ahmed b. Hanbel (ö. 241) ve İbn Kuteybe (ö.276) gibi selef âlimleri de bu tabir yanında Ehlü'l-Hak ve's-Sünne, Ehlü's-Sünne ve'l-âsâr, Ehlü's-Sünne ve'l-Hadis, Ehlü's-Sünne ve'l-İstikame gibi tabirleri de kullanmaya başlamışlardır.

Burada sünnet kavramının anlam alanının Hz. Peygamberden rivayet edilen hadislerle sahabe ve tabiinden nakledilen eser ve haberlerle, Ehl-i Sünnetin de ashab-ı hadis ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Böylece sünnet kavramı ilk iki asırla sınırlandırılarak daha sonraki âlimlerin içtihatları dışlanmışır.

Selefin sözcülüğünü yapan İbn Teymiyye, Ehl-i Sünnet'in Rasûlullah'a, onun ashabına, kendi sünneti ile hulefa-i Raşidinin sünnetine uyanlardan oluştuğunu kaydetmektedir.²⁰ Hadis ashabının inanç esaslarını temellendirmek üzere bu dönemde yazılan *Kitabu's-Sünne*, *Kitabu'l-İman*, *Kitabu'l-Esmâ ve's-Sıfât*, *Kitabu't-Tevhîd* gibi risalelere baktığımız zaman konuların büyük oranda hadislere dayandırıldığını görürüz. Daha sonraları kelâmcılarla Ehl-i Hadis arasında cereyan eden tartışmaların temelinde de bu tür ihtilaflar yatmaktadır.

3. Kelâm ve Fıkıh Âlimlerinin Sünnet Anlayışı

İslâmî ilimlerin tedvin edildiği ve mezheplerin teşekkül ettiği dönemde Rasûlullah, sahabe ve tabiinden rivayet edilen sünnet ve eserlere aynen bağlı kalan din bilginleri yanında, gelenek ve re'yi (yapılan içtihatları) kucaklayan sünnet anlayışını benimseyen din bilginleri de olmuştur. Her iki zümre de Şi'a, Cehmiyye, Kaderiyye, Mürchie gibi anayoldan uzaklaşmış bulunan fırkalardan beri olduklarını ve anayolda devam ettiklerini ifade etmek için Ehl-i Sünnet adını almışlardır. Bu dönemde fukaha da sünnete bakışta bir tarafta Rasûlullah ve sahabeden rivayet edilen genel anlayışı, geleneği ve uygulamayı esas alan Ebû Hanife ve İmam Malik, diğer tarafta da hadise dayanan yani sünneti Rasûlullah'a has kılan sünnet anlayışını savunan İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

²⁰ *Mecmûu fetâvâ*, III, 157.

Kur'ân'ın getirdiği mesaja ve Hz. Peygamberin uygulamalarına uygun her türlü faaliyeti sünnet sayan Kerhî, Serahsî ve Pezdevî gibi Hanefî, Kadî Ebû Bekr es-Sîrâfî ve İmamü'l-Haremeyn Cüveynî gibi Şafîî âlimler, Ehl-i Sünnet olmayı da "Rasûlullah yanında Hulafa-i Raşidin, sahabe ve onlara uyanların çizgisinde devam etme" olarak görüyorlardı²¹. Bu anlayışta sünnet, insanı çepeçevre kuşatan bir dünya görüşü idi²² ve sünnet ehli olmak bir fırkayı ifade etmiyordu.²³

Görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet tabirinin ilk kullanımı ile üçüncü yüzyıldan sonraki yaygın kullanımı arasında anlam farkı bulunmaktadır. İlk kullanışta Ehl-i Sünneti ashabı hadis temsil ediyordu. Nitekim İbn Kuteybe kendi döneminde ehli sünnet ile ashabı hadisin kastedildiğini söylemekte²⁴, Eş'arî de ashabı hadis ile Ehl-i Sünneti bir tutmaktadır.²⁵ Bu dönemde sünnet tabiri davranışlardan daha çok usulü'd-din hakkında kullanılmaktaydı. Ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını ve bunlardan sadece birinin cennete gireceğini (Fırka-i Naciye) bildiren rivayet de fırkalaşmanın usulü'd-din etrafında olacağını göstermektedir.

Allah Teâlâ: "Eğer Allah dileseydi sizi tek ümmet olarak yarattırdı"²⁶ buyurmasına ve -hadis olarak sübutu zayıf olmakla birlikte- genel bir anlayış olarak ümmetin ihtilafının rahmet olduğu kabul edilmesine rağmen, bu dönemde düşüncüyü engelleyen ve sınırları olabildiğince daraltan anlayışların egemen olduğu bir sünnet anlayışı benimsenmiştir.

İkinci dönem Ehl-i Sünnet hareketini ise hadisçilerin dar anlamda sünnet anlayışını içtihatla üretilmiş bilgi formatına dönüştürerek gelecek nesillere taşımış olan ulema sınıfı temsil etmektedir. Bu dönem Ehl-i Sünnet âlimlerinin başında Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebû Mansur el-Mâtürîdî gibi kelâm âlimleri gelmektedir. Bunlar, meseleleri temellendirirken ve ihtilaflı konuları

²¹ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 75.

²² Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul) Kayseri 1998, s. 95.

²³ Fazlur Rahman, *İslâm*, s. 139.

²⁴ *Tevilü Muhtelifil-hadis*, s. 82.

²⁵ *Makalatü'l-İslâmiyyîn*, s. 290.

²⁶ el-Mâide 5/48.

çözümlerlerken muhkem ayetlerden ve mütevatir hadislerden hareket etmeye, bunları bir bütünlük içinde anlamaya, naklî ve aklî bir zorunluluk bulunmadıkça onların zahirine bağlı kalmaya özen göstermişler, nass bulunmayan konularda ise aklın temel ilkelerine baş vurarak içtihatlarında bulunmuşlardır. Bunların yazdığı kelâma dair eserler tetkik edildiğinde hem yöntem hem de muhteva bakımından selef risalelerinden farklı oldukları, söze limi konuların naslara baş vurma yanında akılla da temellendirildiği görülür. Dolayısıyla böyle bir yöntemi kullananlara Ehl-i Sünnet denilecekse buradaki sünnetten kastın “ulemanın içtihat ve zaman zaman icmaından oluşan bilgiler manzumesi” olduğu anlaşılmalıdır.

Böylece merkezinde Kur’ân-ı Kerim, onun etrafında peygamberin sünneti ve onun etrafında da ümmetin içtihat ve uygulaması bulunan zengin bir gelenek oluşmuş, bunların tümüne uyan insanlar topluluğuna da Ehl-i Sünnet adı verilmiştir.

Sübkî bu camianın Kitap, Sünnet ve icmayı esas alan ehli hadis, naklin yanında akla başvuran ve Eş’arîyye ile Hanefîyye’den oluşan ehli-i nazar ve başlangıçta nakli ve aklı esas almışken daha sonra keşfe yönelen ve burada karar kılan tasavvuf erbabından oluştuğunu kaydetmektedir.²⁷

Abdülkahir el-Bağdâdî ise bu camianın her türlü teşbih, tatil, Bid’at ve dalaletten uzak; tevhid, nübüvvet, va’d ve va’id, içtihat ve imâmet konularında istikamet üzere olan kelâmcılar, usûlî’-d-dinde bunlara tabi olan fakihler, Ehl-i Hadis ve Eser, dil ve edebiyat âlimleri, kurrâ, sûfî zahidler ve Ehl-i Sünnetin esaslarının uygulandığı bölgelerin halkından oluştuğunu belirtir.²⁸

Ayrıca Tahavî, Ebü’l-Kasım Hibetullah et-Taberî, Beyhakî, Eş’arî, Cüveynî, Adî b. Müsafir, Ebü’l-Muzaffer es-Sem’anî ve Hâkim es-Semerkanî gibi bu camiaya mensub olan âlimler telif ettikleri eserlerde Ehl-i Sünnetin çerçevesini oluştururaya ve muhtevasını ortaya koymaya çalışmışlardır.²⁹

²⁷ Beyazizade, *İşârâtü’l-meram*, s. 298.

²⁸ Abdülkahir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-fırak*, s. 312-318.

²⁹ Bu tür eserler için bk. Tahavî, *Beyanu akaidi Ehli’s-Sünne ve’l-cemâa* (Mekke 1974); Ebü’l-Kasım Hibetullah et-Taberî, *Şerhu Usûli Ehli’s-Sünne ve’l-cemâa* (Riyad 1402-1408); Beyhakî,

Bu çabalar esnasında iki hususun göz önünde tutulduğu dikkat çekmektedir:

1. Kur'ân, Rasûlullah'ın sünneti ve selef-i salihînin uygulaması konularında çoğunluğun kanaatini ifade eden hâkim anlayışı devam ettirme.

2. Bu ana yapıdan uzaklaşmaları sebebiyle Ehl-i Bid'at ve dalalet diye adlandırılan gruplarla aralarındaki farkı vurgulama.

Birinci madde kapsamında dile getirilen hususlar İslâm dininin kalıcı ve evrensel esaslarını ifade etmekte olup bunların önemi günümüzde de devam etmektedir. Eş'arî ve Mâtürîdî kaynaklarda Ehl-i Sünnetin esasları diye zikredilen hususlardan bu gruba dahil edilebilecekler örnek olarak; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman, Allah'tan gelenleri ve sika ravilerin Rasûlullah'tan rivayet ettiklerini kabullenme ve bunlardan hiçbir şeyi reddetmeme, Allah Teâlâ'nın ilah, bir, ferd, samed olduğunu, kendisinden başka ilah bulunmadığını, eşinin ve çocuğunun olmadığını, Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, cennet ve cehennemin hak, kıyametin kesin ve ba'sin muhakkak olduğunu tasdik etme gösterilebilir.³⁰

Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve *el-İbâne an usûli'd-diyane* adlı eserlerinde Ehl-i Sünnetin esaslarını kırk küsur madde halinde sıralayan Eş'arî'nin, bunlardan çok azını birinci gruba, büyük bir kısmını ise ikinci gruba giren esaslardan seçtiği dikkatleri çekmektedir. Sözelimi Allah'ın arş üzerinde istivası, yed, ayn, vech gibi sıfatlara sahip olması, istitâatın fiilden önce değil, fiille beraber olması, Allah'ın ahirette gözle görüleceği, büyük günah işleyenlerin tekfir edilemeyeceği, şefaât ve kabir azabının hak olduğu, İslâm ile imanun ayrı şeyler olduğu, imanun artıp eksildiği, dinde cedel ve tartışmanın caiz olmadığı, Hulefa-i Raşidin'in faziletinin hilafete geliş sıralarına göre sıralandığı, cennet ve cehennemin şu an yaratılmış oldukları, ölen ve öldürülen herkesin

³⁰ *el-İ'tikad alâ Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa* (Beyrut 1984); Eş'arî, *Usûli Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa* (Kahire 1987); Cüveynî, *Lum'atü'l-edile fi kavaidi Ehli's-Sünne* (Kahire 1965); Adî b. Müsafir, *İ'tikadu Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa* (Musul 1975); Ebü'l-Muzaffer es-Sem'anî, *Minhâcu Ehli's-Sünne*; Hâkim es-Semerkandî, *es-Sevadü'l-A'zam*.

³⁰ Ebü'l-Hasan el-Eş'arî *Makalatü'l-İslâmiyyîn* (nşr. H. Ritter, İstanbul 1928, I, 277-284); a. mlf., *el-İbâne an usûli'd-diyâne* s. 20-32; Hâkim es-Semerkandî, *es-Sevadü'l-A'zam*, s. 2-5.

eceliyle öldüğü, ister helal isterse haram olsun rızkı verenin Allah olduğu, çocukların uhrevi durumunun Allah'a kaldığı gibi hususlar bunlardan bazılarıdır.

Abdülkahir el-Bağdadî *el-Fark beyne'l-fırak*'ta on beş madde halinde sıraladığı Ehl-i Sünnete dair esaslardan yarısının kalıcı nitelikte, geri kalan kısmının ise konjonktürel mahiyette olduğu görülmektedir. Onun Eş'arî'den farkı ise belirlediği çerçevede felsefi akımlara bakışını da ilave etmiş olmasıdır.

Örnek olarak varlığın hakikatini, âlemin hudusünü ve bir yaratıcısının bulunduğunu kabullenme gibi döneminin sofistik ve Dehrî akımlarına karşı belirlenmiş esaslar gösterilebilir.³¹ Şehristânî ise usulcülerin tevhid, adalet, va'd ve vaîd, nakil ve akıl konularındaki görüşleri ile sistemlerini kurduklarını kaydettikten sonra Ehl-i Sünnetin de bu konudaki görüşlerini özetlemekte ve Abdülkahir el-Bağdadî'nin aksine teferruata dalmaktan kaçınmaktadır.³²

Bir Mâtürîdî müellif olan Hâkim es-Semerkandî ise Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin görüşlerini ortaya koymak üzere yazdığı *es-Sevadü'l-A'zam* adlı eserinde 61 maddeden oluşan bir çerçeve çizmiştir. Söz konusu maddeler incelendiğinde büyük çoğunluğunun farkları vurgular nitelikte olduğu görülmektedir. Hatta bunların bir kısmı bugün için fark olarak nitelenemeyecek durumdadır.

Sözelimi *hazarda ve seferde mestler üzerine meshetmek, peygamberimizin sahabilerinden on zatın cennetle müjdelenmiş olduğuna (el-aşeretü'l-mübeşşere) inanmak, hulafa-i raşidini hilafete geli sıralarına göre fazilet sıralamasına tabi tutmak, imanın kalp ile tasdik ve dil ile ikrardan oluştuğunu ve amelin imandan bir olmadığını kabullenmek, bir selâmla üç rekat vitir namazı kılmanın hak olduğuna inanmak, imanın abdesti bozulunca cemaatin abdestinin de bozulmuş sayılacağına inanmak, az ve durgun sudan abdest almanın caiz olmadığına inanmak, mestler çıkarılınca ayakların tekrar yıkanmasının şart olduğuna inanmak, imanun artıp eksil-*

³¹ Bk. *el-Fark*, s. 323.

³² *el-Milel ve'n-nihal*, I, 42-43.

*mejeceğine inanmak, İblis'in Allah'a ibadet ederken Allah nezdinde de melekler yanında da mü'min olduğuna inanmak, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in hiçbir zaman kili-seye girmediklerine inanmak gibi hususlar örnek olarak zikredilebilir.*³³

Görüldüğü üzere Allah'ın varlığı, birliği, sıfat ve fiilleri, evrenin yaratılmışlığı, nübüvvet ve ahiret konularında nassların ruhuna uygun, çoğunluğun tasvibini almış, kendi içinde tutarlı bir inanç sistemi ortaya koyma, bir ana çerçeve (usûl) oluşturma ve İslâm'ın dışındaki din mensublarının benimsedikleri batıl inançlar ile ana yoldan sapmış olan Müslüman grupların ileri sürdükleri görüşlerden uzak durma amacıyla yola çıkmış olmasına rağmen, burada durulmamış ve farklar olabildiğince detaylara inilerek vurgulanmıştır.

Bu hususta hoşgörüyü ortadan kaldıran ve taassubu kamçılayan bir uygulama da tekfir meselesidir. İslâm'ın merkezinde bir hareket olan Ehl-i Sünnet, başlangıçta çevrede yer alan fırkaların (marjinal gruplar) merkezle irtibatını sağlamaya çalışırken, sonraki dönemde tekfir konularında mantık tersine çalıştırılarak insanlar İslâm dışına itilmeye çalışılmıştır. Kendi alanlarına girmemesine rağmen fıkıh kitaplarının ilgili başlıkları altında bu konu ele alınmıştır. *Fetevâ-yı Ali Efendi, Fetevâ-yı Bezzaziyye, Fetavâ-yı Tatarhaniyye, Fetevâ-yı Hindiyye* gibi fıkıh kitaplarında bu konunun ne kadar katı değerlendirildiğini görmek mümkündür.

Elfaz-ı küfür konusundaki değerlendirmelerin boyutları hakkında fikir vermesi bakımından Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî'nin benzer kaynaklara dayanarak yazmış olduğu *Ehl-i Sünnet İtikadı* adlı eserden bazı örnekler vermek istiyorum:

Sevgilisine "Seni Allah'tan çok seviyorum" ve "Allah bize gökten bakıyor" diyen, "Peygamber kabağı çok severdi" diyene karşılık olarak "Ben sevmiyorum" diyen, "Başını tıraş et, tırnaklarını kes; zira bunlar sünnettir" diyene, "sünnet de olsa yapmıyorum" diyen, Kur'ân'ın mahluk olduğunu söyleyen, Ramazan ayı girdiğinde "Yine ağır misafir geldi", ramazan bittiğinde ise "Gitti ramazan, geldi mübarek on bir ay" diyen, "Sensiz cenneti istemem" veya "Seninle cennete girmem" diyen, İma-

³³ Hakim es-Semerkandi, *es-Sevadü'l-A'zam*, s. 2-5.

nın artıp eksileceğine inanan, "Ahiretin için dünyayı terk et" diyene, "Peşin dururken veresiyeyi ne yapayım!" diyen, bir müslümanın ağzına küfreden ve dinen mübarek sayılan bir mala "çürümüş" diyen ve bu sözü duyunca gülen kişi KÜFRE Gİ-RER.³⁴

* Bu örnekleri çoğaltmak mümkün, ancak gerek yoktur. Çünkü zikrettiğimiz mantığı ifade için bu örnekler yeterli hatta çoktur bile. Statükoyu koruma uğruna fikir hürriyetinin ortadan kaldırıldığı, adeta sağa sola dönmeyi yasaklandığı ve insanların "hazır ol" vaziyetinde durmaya mecbur edildiği bir tablo ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu durum, Ehl-i Sünnet'te tarihin belli bir döneminde ortaya konan içtihatların dondurulmasının ve geçmişin taklit edilmesinin sonucu ortaya çıkmıştır. İctihat kapısı ister kendiliğinden kapanmış, isterse başkaları tarafından kapatılmış olsun sonucu değiştirmemekte ve günümüzde Ehl-i Sünnet adına statik bir yapıyla karşı karşıya bulunmaktayız.

2. Problemler

Ehl-i Sünnet, tarihte başta tevhid inancı olmak üzere Âmentü'de belirlenen esaslar, âlemin varlığının gerçekliği ve Allah tarafından yaratılmış olduğu, insanın ruh ve bedenden oluşan bir bütün olduğu, akıl-nakil uyumu, dünya-ahiret dengesi, sosyal adalet ve dayanışmaya önem verme, güçlük yerine kolaylığı tercih etme, özgür iradeyi ve kişisel sorumluluğu benimseme, dünya işlerinin görülmesinde sorumluluğu halka veya temsilcilerine bırakma, taklit ve taassubu red gibi kalıcı esaslar etrafında İslâm âleminin kahir ekseriyetini bir arada tutan, dini hayatı gelecek nesillere taşıyan ve hadis-le hayat arasındaki boşluğu dolduran bir gelenek oluşturmuş ve bu sayede Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlamıştır.

Bu gelenek sayesinde farklı ırka, dile ve coğrafyaya mensub insanlar, sözgelimi hac ibadetini ifa etmek için Mekke'de veya namaz için camide bir araya geldiklerinde birbirlerinin duygu, düşünce ve davranışlarını anlayan ve paylaşan ortak bir dünya, hatta dil oluşturabilmişlerdir. Bu, takdir edilmesi gereken büyük bir başarıdır. Ancak bu olumlu tablo Ehl-i Sünnetin gü-

³⁴ Gümüşhanevî, *Ehl-i Sünnet İtikadı*, s. 59-119.

nümüzde teori ve pratikte problemlerinin bulunduğunu göz ardı etmemize neden olmamalıdır. Aksine söz konusu dinamik yapıyı devam ettirmeyen Ehl-i Sünnetin günümüzde birçok problemle karşı karşıya olduğunu itiraf etmek durumundayız. Ben bu problemlerden bazılarına işaret etmek istiyorum.

1. İsimlendirme Problemi

Tebliğimizin ilk bölümünde belirttiğimiz gibi Ehl-i Sünnet, başlangıçta bir gelenek ve anlayışı paylaşan camiayı ifade eden şemsiye kavram iken, daha sonraları Ehl-i Bid'ata karşı hadise ve mezhep imamlarının içtihatlarına dayanan din anlayışını savunan bir tür fırka (fırka-i naciye) haline dönüşmüştür. Bu durum Ehl-i Sünnet kavramında büyük bir anlam daralmasına neden olmuştur.

Günümüzde Ehl-i Sünnet denilince Şi'î karşıtı veya yetmiş üç fırkadan biri, hatta bazı kesimlerde belli bir mezhep, tarikat veya cemaat anlaşılır olmuştur. Buna modern dönemin mezhep karşıtı söylemi de eklenince ortaya Ehl-i Sünnet adına parlak bir tablo çıkmamaktadır. Müslümanların yüzde doksandan fazlasının mensub olduğu hâkim din anlayışını ifade etmek üzere Ehl-i Sünnet tabirini kullanmaya devam etmek mi yoksa yeni tabirler kullanmak mı gerektiği konusu önümüzde bir sorun olarak durmaktadır.

Her ne kadar bazıları Ehl-i Hak, Hakim İslâm Anlayışı, Ortodoks İslâm Anlayışı, Kur'ân Müslümanlığı gibi yeni isimler kullanmakta iseler de şahsen ben yeni isimler yerine kavramın yeniden tanımlanmasının daha gerçekçi olduğu kanaatini taşımaktayım. Bence Ehl-i Sünnet tabirini kullanmaya devam edeceksek, onu tekrar büyük çoğunluğu kucaklayacak muhtevaya kavuşturmak zorundayız.

2. Statik Yapının Dinamik hâle Dönüştürülmesi

İlk müslümanlar, yeni problemler üzerinde, onlarla karşılaştıkları andan itibaren düşünmeye ve çözümler bulmaya çalışıyorlardı. Bu bağlamda dinin tamamlanmış olmasını³⁵ her şeyin söylendiği anlamına değil, vahyin kesildi-

³⁵ El-Mâide 5/3.

ği anlamına alıyorlardı. Vahyin kesilmiş ve din tamamlanmış olduğunu ama vahiy ışığında düşünme, çözümler üretme ve onu hayata adapte ettirme (intibak) süreci demek olan “din anlayışı”nın devam etmekte olduğunu düşünüyorlardı. Ehl-i Sünnet tabiri de böyle dinamik bir ortamda ortaya çıkmış bir kavramdır.

Mütekellim ve fakihler hicri ikinci ve üçüncü yüzyıllarda karşılaştıkları sorunları Kur’ân ve sünnetin gösterdiği doğrultuda çözmek üzere yola çıktıklarında yaptıkları içtihat ve ittifaklarla dönemlerinin sorunlarını büyük oranda çözmüşlerdi. Ancak bu imamların yaşadıkları devirler çok eskilerde kalmış ve onlardan bize gelinceye kadar aradan çok zaman geçmiş bulunmaktadır. O günden bugüne toplumsal yapılar, bilim anlayışları, toplumsal ilişkiler, bireye bakış, yönetim şekilleri değişmiş durumdadır.

Sözgelimi tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmiştir. Günümüzde ise bu da aşılıp bilgi toplumundan söz edilmektedir. Aynı şekilde Ortaçağın tümdengelimci bilim anlayışı yerini tümevarıma dolayısıyla deney ve tecrübeye bırakmış durumdadır. Krallıklar giderek demokratik yönetimler gelmiştir. Mahalli ve bölgesel kültürler yerlerini evrensel değerlere bırakmakla karşı karşıya bulunmaktadır. Kısacası o günden bugüne köprülerin altından çok sular akmıştır ve günümüzün ihtiyaç ve problemleri geçmişin aynı değildir. Dolayısıyla günümüz toplumlarını bu gelişmeleri göz önünde bulundurmadan eski âlim ve fakihlerin fetva ve anlayışları paralelinde yönlendirmek mümkün değildir.

Sözün özü şudur: Eğer günümüzde Ehl-i Sünnet geleneği devam edecekse çağın dinamiklerini göz önünde bulundurmamak durumundadır. Yoksa Ehl-i Sünnet, günümüzde çoğu bulunmayan Havariç, Cehmiyye, Mu'tezile, Şi'a ve felasife gibi akımlara karşı geliştirilmiş olan esaslara dayanarak ne kadar ayakta durabilir?

Bugünün Ehl-i Sünneti evrensel nitelikteki esaslarını devam ettirmekle beraber geçmişin konjonktürel kurallarından kendini ayıklayarak yeni taleplere uygun bir çerçeveye kavuşmalıdır. Örneğin günümüzde Sünni dünyada bir otorite, en azından manevî otorite boşluğundan söz edilmektedir. Hz. Peygamber devrinde otorite peygamberimizin şahsında toplanmıştı. O, Al-

lah tarafından seçilmiş bir peygamber olduğu için mü'minler onun bu otoritesini sorgulamıyor ve böyle bir yaklaşımın mü'min olmakla bağdaşmayacağını düşünüyorlardı.

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra ise halife, Şeyhu'l-İslâm veya ulema şahsında devam ede gelen otorite makamı, günümüzde bunların devre dışı kalmış olmaları nedeniyle hem ülkemizde hem de bütün Sünni dünyada münhal hâle gelmiş bulunmaktadır. Sünnilerin, asırlardır yokluğu ile iftihar ettikleri bir husus (din adamının bulunmadığı görüşü), günümüzde ters teperek başbozuk görüntüsü vermeye başlamıştır. Geçtiğimiz yıllarda yaşadığımız gibi Sünni dünya bayram günlerini belirleyecek bir otoriteye bile sahip değildir.

Katoliklerde papa, Şi'îlerde imam kendi camiasını temsil etmekte ve görüşlerini dile getirmektedir. Sünni dünya ise kendi içinden çıkan radikal unsurları, hatta bu dünya adına hareket eden teröristleri dışlayacak bir manevî/ilmî makama bile sahip değildir. Hilafet sonrası dönemde Hint müslümanlarının oluşturduğu Ulema Konseyi, bizdeki Din İşleri Yüksek Kurulu ve İslâm Konferansı Teşkilatı bünyesinde kurulmuş bulunan Mecmâu'l-Fıkhu'l-İslâmî (Fıkıh Akademisi) gibi kuruluşlar bu boşluğu doldurabilmiş değildir. Kısacası Sünni dünyanın böyle bir makama ihtiyacı vardır, bu makam tez zamanda oluşturulmalıdır ve kendini bütün camianın kabul edeceği bir yapıya büründürerek dünyada olup biten önemli olaylar hakkında görüş ve kanaat beyan eder hâle gelmelidir.

Günümüzde Sünni dünyanın karşı karşıya bulunduğu sorunlardan biri de dini dışlama anlamındaki sekülerizm karşısında bir tavır geliştirememiş olmasıdır. Batılılaşma hareketlerine paralel olarak yaygınlaşan sekülerleşme eğilimlerine Ehl-i Sünnet nasıl bakmaktadır?

Zihin dışında insanın hayatını düzenleyecek bir kriterin olmadığını savunan aydınlanma felsefesi, modern insanın Tanrı ve aşkın olan her şey ile bağını kopararak onu evrenin hem maliki hem de hakimi konumuna getirmiştir. Geçmişte böyle bir problem olmadığı için ortaya konan esaslar arasında da bu bakışı yansıtan bir kural bulunmamaktaydı. Halbuki geçmişte

iman-amel ayırımı yapan ve Mürcie'ye yakın duran Sünni dünya, günümüzde sekülerleşme sorunuyla karşı karşıya ve bu düşünce potasında erimeye müsait durumdadır.

Günümüzün Ehl-i Sünnet teorisyenleri dünya-ahiret bütünlüğünün esas olduğunu, yaratıcı ve yönetici olan Rabb'in "emr"i dışında kalabilecek âlem veya âlemlerin tasavvur edilemeyeceğini vurgulamalıdır. Çünkü âlemlerin Rabbi olan Allah'ın mülkünde başka bir iradenin tanınmaması ve emrinin her yerde geçerli olduğuna inanılması gerekir. Dolayısıyla bir Müslüman'ın zihninde Tanrı'nın irade ve rızasına açık olmayan anlamında seküler bir alanın bulunması kabul edilemez. İnsan, kendi kendine var olmadığı gibi kendi kendine yeterli de değildir.

Günümüzde Ehl-i Sünnetin karşı karşıya bulunduğu problemlerden biri de demokratikleşme meselesidir. Klasik teoride iktidara geliş şekli yerine yönetim tarzı üzerinde durularak, istişare, adalet, emanete riayet gibi esaslara vurgu yapılmıştır. İstişare esasının yönetime gelişte kullanılması ihmal edilmiştir. Bunun sonucunda da tarihte sultanlar, günümüzde de darbeciler kendilerini tartışma dışında tutabilmişlerdir. Halbuki yönetimlerin adil olup olmadığı ancak kamuoyunun teveccühü ile tespit edilebilir. Bunun yolu da seçimdir.

Her ne kadar Ehl-i Sünnetin yönetim anlayışı ile demokratik yönetim arasında formel olarak sorun yok gibi gözükse de, demokrasilerdeki yasama erkinin işlemlerine meşruiyet kazandırmadıkça muhtevada anlaşma zor gözükmektedir. Bu da düşüncenin önündeki engelleri ve demokrasi üzerindeki baskıları kaldırarak yeni içtihatlarla imkân sağlamayı ve yasama erkine düzenleme yapma yetkisini tanımayı gerektirmektedir.

Bugün İslâm dünyasındaki -en azından dünyevî konulara ilişkin- sorunların bir kısmı böyle bir yetki anlaşmazlığından kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu monarşiler varlıklarını bu anlaşmazlığın arkasına sığınarak devam ettirmektedirler. İktidara gelmenin meşru yolunun seçilmiş olmaya bağlı olduğu ve seçilmişlerin kararları müçtehitlerin kararları kadar referans sayıldığı an, monarşi ve oligarşilerin müslüman halkları oyalayan, uyutan ve kandıran maskeleri düşecektir.

3. Öz Eleştiri

Günümüzde İslâm Konferansı Teşkilatına üye 57 ülke bulunmaktadır. Bunların toplam dünya nüfusuna oranı yüzde yirmidir. Ancak bu yüzde yirminin üretimden aldığı pay yüzde beştir. 57 ülkeden 22'si dünyanın en az gelişmiş ülkeleri arasındadır. Fert başına düşen ortalama milli gelirleri 750 doların altındadır. Şüphesiz bu yüzde yirminin yüzde doksanı da Ehl-i Sünnete mensuptur. Kendi kendimize "İslâm ülkeleri Niçin kalkınmış ülkelerin arasında değil?" diye sormak ve cevabını aramak durumundayız. Problemlerimizin nedeni olarak kaderi veya dış düşmanları gösterme kolaylığından kurtulmalıyız. Bir öz eleştiri yaptığımız zaman karşımızda şu sorunları görüyoruz:

a. Taklit ve Taassup. Yüce Kitabımız Kur'an, taklidi cahil ve inkârcıların hakikat davetçilerine karşı sergiledikleri negatif bir tavır olarak niteler, Allah'ın indirdiklerine uymaları istendiğinde müşriklerin: *"Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız"*³⁶ dediklerini kaydeder ve *"Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulmamış idiyse ya da şeytan onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse?"*³⁷ buyurarak taklit ve taassubu reddeder.

Kur'an, insanlardan düşünerek hareket etmeyi, bilgi ve verilere dayanmayı, başkalarının düşünce ve inançlarına saygılı olmayı, doğal özellikleri dolayısıyla insanlar arasında ayırım yapmamayı ve onlara karşı hoşgörülü olmayı emreder. Buna rağmen günümüzde İslâm dünyasına ve özel olarak da Ehl-i Sünnete baktığımız zaman hem taklidin hem de taassubun kol gezdiğini görmekteyiz.

Tarihte aklını kullananlar hor görülmüş, Ehl-i ehvâ olarak nitelendirilmişlerdir. Ehl-i Sünnet akıl-nakil dengesini prensip olarak kabul ettiği halde uygulamada ehl-i hadisin de etkisiyle hep nakilcilik prim yapmıştır. Özellikle tasavvufun etkisiyle bu yönde halkın din anlayışında belirgin bir kayma söz konusu olmuştur. Akli kullanmayı ihmal etmenin ve geçmiş körlüğüne taklidin nelere mal olduğunu görmek için uzun incelemeler yapmaya veya derin âlim olmaya gerek bulunmamaktadır.

³⁶ el-Bakara 2/170; el-Mâide 5/104; el-A'râf 7/28; Yunus 10/78; el-Enbiya 21/53-54; Lokmân 31/21; ez-Zuhruf 43/22-23.

³⁷ el-Bakara 2/170; Lokmân 31/21.

b. İnsan Haklarına Saygı ve Barış İçinde Yaşama. Ehl-i Sünnet tarihte müslümanlar arasında ortak bir toplum ve gelenek oluşturmuştur. Ancak zamanla bu yapıdan uzaklaşılması onu insanlığın ortak kültürüne yabancılaştırmış, dünyaya entegre olmasına engel oluşturmaya başlamış, diğer din mensubları ile diyaloglar sadece savaşlarla kurulur olmuştur.

Günümüzde müslüman ülkelerin insan hakları notunun ne durumda olduğunu ve bu dünyadaki bazı yönetici ve örgütlerin diyalog yerine kendi halkıyla, uluslar arası kuruluşlarla kavga halinde olduklarını böyle bir dünyanın entelektüelleri olarak üzüntüyle izliyoruz. Halbuki Bilim, teknoloji, dolayısıyla toplumlar arası ilişkilerin olabildiğince ilerlemiş olduğu bir dünyada kapalı devre bir yapıyı savunmak veya sorun üreten bir taraf olarak varlığını sürdürmek mümkün değildir. Dünyalı ve insanlık camiasının bir parçası olduğumuzu unutmadan Kur'ân ve Sünnetin öngördüğü ilkelere dayanan bir çerçeve oluşturmak durumundadır. Bu çerçeve geniş kitlelere yer veren, insanları dışlamayan, merkezden uzaklaşanları da güzel öğütlerle yuvaya çağıran bir yapıda olmalıdır.

c. Düşünce ve İnanç Özgürlüğü. Kur'ân, "Hak Rabb'inizdendir; dileyen inansın, dileyen inkâr etsin"³⁸, "Ey Muhammed! Rabb'in dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?"³⁹, "Ben sizin taptığınıza tapmam, sizler de benim taptığıma tapmıyorsunuz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır"⁴⁰, "Ey Muhammed! Seni yalanlarlarsa benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir; siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptıklarınızdan sorumlu değilim, de. Aralarında sana kulak veren vardır. Sen, sağırlara, üstelik akılları da almazsa, işittirebilir misin? Aralarında sana bakan vardır. Sen körleri görmezlerken doğru yola iletebilir misin?"⁴¹. "Ey Muhammed! Sen öğüt ver; çünkü sen sadece bir uyarıcısın. Sen onlara zor kullanacak değilsin."⁴² der.

³⁸ el-Kehf 18/29.

³⁹ Yunus 10/99.

⁴⁰ el-Kâfirûn 109/4-6.

⁴¹ Yunus 10/41-43.

⁴² el-Gâşiye 88/21-22.

Buna göre hak ile batıl artık ayrılmıştır, dinde zorlama yoktur ve herkes kendi dinini kendi seçer. Bu konuda Hz. Peygamber'in bile müdahalesi söz konusu değildir. Dolayısıyla iman etmek ve onun gereklerine uymak kişi ile Allah arasındaki bir meseledir. Burada bireyler kendilerine bir vazife çıkaramazlar. Dini görevler doğrudan yapan şahsı veya toplumu ilgilendiriyor olabilir. Her iki durumda da Allah'a karşı sorumluluk söz konusudur. Ancak sosyal nitelikli olan işler, toplumu da ilgilendirdiğinden kişiler bu tür işleri yaparken kendi hallerine bırakılamazlar, topluma dokunacak zararları hesaba katılarak müdahale edilebilir.

Örneğin namaz, oruç, hac gibi ibadetler şahsîdir. Dolayısıyla bunların yapılması için insanlara baskı yapılamaz. Zekat vermek, dürüst hareket etmek, emanete riayet etmek, hırsızlık yapmak, kumar oynamak, adam öldürmek gibi sosyal içerikli işler ise kamu düzenini doğrudan ilgilendirdiği için, kamu yaptırım gücünü kullanabilir. Bu konularda bireylere ve topluma düşen görevler vardır. Bireyler fizikî güç kullanmadan ve zora baş vurmadan iyiliği öğütlemeye (emir bil-maruf) çerçevesinde söz konusu olumsuzluklara engel olmaya çalışabilirler. İslâm'da günahlara verilen dünyevî cezalar dini değil, idarîdir. Örneğin içki içen bir kişinin işlediği bu günah şahsîdir, dolayısıyla onu insanlar cezalandıramazlar. Ona verilen dünyevî ceza ise sarhoş olarak yapacağı işlerle etrafına zarar vermesi ihtimali dolayısıyla idarî bir cezadır. Faraza bir hristiyan benim dinimde serbest diyerek içki içip etrafına zarar vermeye kalkışacak olsa buna da engel olunur ve ceza verilir. İrtidatla ilgili cezanın durumu da böyledir. İrtidat eden dini bir hüküm gereği değil, siyaseten cezalandırılır. Bunun anlamı şudur: İdareci toplumun düzenini düşünerek cezalandırılması gerekip gerekmediğini takdir eder; cezalandırır veya cezalandırmaz. Cezalandırmayacak olsa dini bir hükmü yerine getirmediği için günah işlemiş olmaz. Topluma karşı işlenen kötü işlerin dini yönüne günah, toplumsal yönüne ise suç denilir. Günahın cezasını Allah, suçun cezasını ise idari otorite verir. Suçların cezasını vermek kamu düzenini sağlamak açısından önemlidir. Çünkü ihmalinde kamu düzeni zarar görür.

Bu nedenlerle çoğunluğu temsil eden Ehl-i Sünnetin bu misyonunu ifası Yüce Kitabımızın öngördüğü tarzda düşünce ve vicdan özgürlüğünü sa-

vurmasına bağlıdır. Ancak günümüzdeki uygulamanın bu direktifler paralelinde olduğunu söylemek mümkün değildir.

d. Güçlük Yerine Kolaylığı Tercih Etme. İslâm'da kolaylık esas olup, Allah emir ve yasakları nefsimize yük olsun diye değil, ihtiyaçlarımızı ve menfaatlerimizi gözetmek için koymuştur. Bu husus birçok ayette vurgulanır:

"Allah size kolaylık ister, zorluk istemez"⁴³. "Allah sizin için güçlük yapmak istemez, fakat sizi temizlemek ve size olan nimetlerini tamamlamak ister."⁴⁴, "Allah, dinde size karşı güçlük yapmadı."⁴⁵, "Dinde ikrah ve zorlama yoktur"⁴⁶, "Allah hiçbir kişiye gücünün yetmeyeceğini teklif etmez."⁴⁷.

Peygamberimiz de: *"Kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyin, sevindirsin, nefret ettirip ürkütmeyin."⁴⁸, "Bu din kolaylıktır. Hiçbir kimse yoktur ki din hususunda (amellerim eksiksiz olsun diye) kendini zorlasın, dini güçleştirmeye çalışsın da din ona galebe etmesin (ve ezilip büsbütün amelden kesilmesin). Bu nedenle ortalama gidin, çok incelemeyin, müjde verin."⁴⁹.*

İslâm'ın koyduğu hükümlerin azimet ve ruhsat yönleri bulunup yerine ve mükellefin tercihi göre bunlardan biri ile amel edilebilir. Kişi kolaylık veya zorluğu tercih ettiğinden dolayı dinin esaslarına aykırı harekette bulunmuş olmaz. Allah Teâlâ: *"Sonra kitabı kullarımız arasında seçtiklerimize verdik. Onlardan kimi kendisine zulmeder, kimi orta yolu tercih eder, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur."⁵⁰ buyurur.*

Kur'ân'ın bu açık beyanları ve Hz. Peygamber'in telkin ve tavsiyeleri İslâm dininin hayata ne kadar olumlu baktığını, onu güzelleştirmek ve yaşa-

⁴³ el-Bakara 2/158.

⁴⁴ el-Maide 5/7.

⁴⁵ el-Hac 22/78.

⁴⁶ el-Bakara 2/256.

⁴⁷ el-Bakara 2/286.

⁴⁸ Buhârî "Megâzî", 60; "Ahkâm" 22.

⁴⁹ Buhârî, "İman" 29; Nesâî, "İman" 28: Ahmed b. Hanbel, V, 69.

⁵⁰ Fatır 35/32.

nabilir kılmak için önlemler aldığını ve inananların felaket tellallığından değil, sevgiden, iyiden, ve güzelden yana tutum belirlemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde bu esasın ne kadar uygulandığı tartışma konusudur.

e. Cemaati Temsil İçin Dengeli (vasat) Olma. İslâm, fıtratı ve akl-i selimi esas alan bir din olduğu için ifrat ve tefrite düşmeyi takbih etmiş, aşırılığın her çeşidini yasaklamıştır. Hz. Peygamber: *"Bu din metindir, ona yumuşaklıkla, tekellüfsüz gir. (Takat getiremeyeceğin şeylerle kendini yorup da) Allah'a ibadetten büsbütün ürkütme. Muhakkak ki varacağı yere çabuk gitmek için arkadaşlarından ayrılıp hayvanını takatinden fazla koşturan, ne istediği yolu alabilir ne de hayvanının sırtını sağlam bırakır"*⁵¹. *"Sakın dinde aşırıya gitmeyin, çünkü sizden evvelkilerin helâkinin sebebi dinde ileri gitmiş olmalarıdır"*⁵², buyurmuştur.

Ehl-i Kitabı dinde aşırıya gitmekten nehyeden ayetler müslümanları da aşırılığa düşmekten şiddetle nehyetmektedir. Mü'minleri, dünyayı terk edencesine büsbütün ibadete yönelmekten, haram olduğuna dair hakkında kesin dini kanıt (nass) bulunmayan güzel şeyleri terk etmekten ve ruhbanlıktan nehyeden hadisler Kur'an'ın bu anlamdaki ayetlerinin tefsiri niteliğindedir.

Ehl-i Sünnet İslâm'ın öngördüğü akıl-vahiy, iman-amel, dünya-ahiret dengesini muhafaza etme ve kendini bu dengeler içinde ifade etme durumundadır. Cemaati temsil etmesi dengelere riayete bağlıdır.

4. İmaj Problemi. İnsanların ve grupların bir gerçek durumu, bir de başkaları üzerinde bıraktıkları intibalar söz konusudur. Birincisine mahiyet, ikincisine ise imaj denilir. Bu ikisi birbirine paralel olabileceği gibi farklı hatta zıt da olabilirler. İslâm barış dinidir ve bütün insanların barış içinde yaşamalarını ister. Bunun için de barışa engel olan tavır ve düşüncelerden uzak durmayı, yaşamı kolaylaştıracak ve sevdirecek adımları atmayı öğütler. Bunların başında hayata sevgi ve hoşgörü ile yaklaşmak, iyilik ve güzellikleri görmek gelir. Kur'an-ı Kerim mü'minleri birbirlerini seven, birbirlerine karşı

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, III, 199.

⁵² İbn Mâce, "Menasik", 63; Nesâî, "Menasik", 217; Ahmed b. Haanbel, I, 215, 347.

merhametli olan, dostça davranan, öfkelendiklerinde bile birbirlerini bağışlayan, hatalarını görmezlikten gelen⁵³, iyilikte birbirleri ile yarışan, daima birbirlerine iyi şeyler söyleyen, hayırlı bir topluluk olarak takdim eder. Yüce Allah, Hz. Musa'yı en büyük düşmanı Firavun'a gönderdiğinde ona güler yüz göstermesini ve onunla kibarca konuşmasını öğütleyerek⁵⁴, olumlu tav-
rın en kötü şartlarda bile iyi sonuçlar vereceğini bildirir. Ehl-i Sünnette geçmişte bu hoşgörü ve güler yüzlülüğün çok güzel örnekleri verilmiştir. Ancak günümüzde Ehl-i Sünnetin bir imaj sorunu bulunmaktadır. Bu dünyanın Tâlibân, el-Kaide ya da Hizbullah gibi örgütlerin adıyla bir arada anılması veya bu camiaya mensub olduğunu iddia eden bazı örgütlerin işledikleri eylemler imaj kirliliğine neden olmaktadır. Ehl-i Sünnet böyle bir imajı hak etmemektedir. Mutlaka bunun önüne geçilmelidir.

Kısaca balırtmak gerekirse, günümüzde İslâm dünyası büyük problemlerle karşı karşıyadır. Bu sorunlar sadece siyasi, ekonomik veya askeri değil, aynı zamanda felsefi ve düşünseldir. Yaşadığımız sorunların üstesinden gelebilmek için camiamızın bütün zümreleri gibi entelektüellerine de görevler düşmektedir. Tebliğimizde bu problemlerin bazılarına işaret etmeye çalıştık. Sorunlarımızla gücümüz yan yana getirildiği zaman işimizin zor olduğu görülmektedir. Zaten sıkıntılı olan durumumuzu yanlış adımlarla daha da zorlaştırmamalıyız. Tarihte mezhepler arası mücadeleler sözgelimi Sünni-Şi'î tartışmaları halat yarışında enerjilerini tüketen fakat hiçbir şey elde edemeyen yarışmacılar gibi enerjimizi boşuna tüketmemize neden olmuştur. Günümüzde bu tür tartışmaları yeniden gündeme getirerek inananlar arasındaki birliği, kardeşliği, ve dayanışmayı bozacak davranışlardan uzak durmalıyız. Sorunların değil, çözümlerin parçası olmalıyız.

⁵³ el-Bakara 2/28,109; en-Nisâ 4/144; el-Mâide 5/60; el-A'râf 7/199; eş-Şûrâ 42/37; el-Fetih 48/29.

⁵⁴ Tâhâ, 20/44.